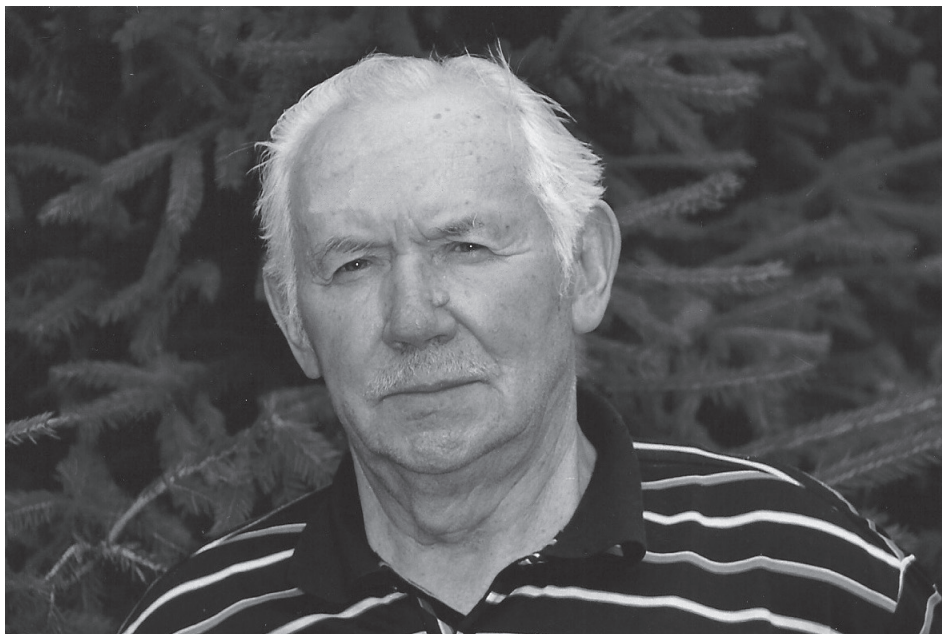

NEKOLIKO FRAGMENTA O IVANU VEČENAJU I ZA
IVANA VEČENAJA

Krhotine pamćenja

Vladimir Crnković, Zagreb

Ivana Večenaja upoznao sam sredinom ožujka 1968. godine, od kada je trajala naša suradnja – koja se kretala u amplitudama, od bogatijih do posnijih godina – naše druženje i obostrano uvažavanje te, usuđujem se kazati, naše osebujno nikad

Ivan Večenaj Tišlarov, 18.05.1920 – 13.02.2013. (izvor: www.hmnu.org)

i ničim poremećeno prijateljevanje. Večenajeve su slike participirale na svim mojim značajnijim autorskim skupnim izložbama – od Von der Heydt Museuma u Wuppertalu i Kunsthalle Bremen 1968. do kritičke prezentacije hrvatske naive u Museum of Fine Arts u St. Petersburgu, na Floridi 2000, te monografske izložbe Umjetnost Hlebinske škole što bijaše otvorena prije osam godina u Galeriji Klovićevi dvori u Zagrebu. U velikom luku između tih desetljećima udaljenih projekata, Večenajeva sam djela izlagao i u više evropskih gradova – od Basela do Cagliarija na Sardiniji, od Montreuxa do Münchena, od Novare do Venecije – kao i u Japanu: u Tokiju, Suwi i još nekoliko gradova te dalekoistočne zemlje.

U brojnim sam tekstovima Večenajeva djela svrstavao svagda u sâm vrh mojih preferencija iz oblasti naive. Prvi sam kratki zapis o njegovu djelu napisao za grafičku mapu *Veliki majstori hrvatske naivne umjetnosti*, što bijaše promovirana u listopadu 1970. na izložbi *Opere Grafiche dei Naïfs Jugoslavi / Disegni e Serigrafie* u Galeriji del Cortile u Novari, u Italiji. Umjetnika sam tom prigodom svrstao među šestoricu najvršnjih slikara toga specifičnog segmenta naše moderne umjetnosti. U manifestnom tekstu *Naiva danas i ovdje* (1987) uključio sam ga među ključne slikare hrvatske (i jugoslavenske) naive. S tim sam prilogom, neznatno izmijenjenim, sudjelovao i na međunarodnom simpoziju o naivi i srodnim pojavama što ga je organizirala Slovačka narodna galerija u Bratislavi 1994. u okviru velike međunarodne izložbe *Insita*. U tom sam zapisu ustvrdio kako se u naivi nalaze i neki od najviših dometa naše moderne umjetnosti, a od Večenaja sam tada apostrofirao dvije slike – *Papa ido s pijaca* (1962) i *Dobrota i zloba* (1966).

Godine 1984. dogovario sam s umjetnikom izdavanje njegove monografije u okviru biblioteke *Slikari podravskog kruga*, u kojoj sam do tada objavio dvije knjige – o Draganu Gažiju (1983) i o crtežima Ivana Generalića (1984). Nažalost, projekt Večenajeve monografije nikada nije odmakao dalje od pripremnih radova.

Dolaskom u Hrvatski muzej naivne umjetnosti, u svibnju 1998, započinje novo razdoblje u mom profesionalnom životu, što mi je omogućilo realizaciju brojnih projekata kao i sudjelovanje u različitim medijima, što mi je do tada, kao slobodnom likovnom kritičaru i povjesničaru umjetnosti, bilo najčešće nedostupno. Prvi veliki projekt na kojem sam bio angažiran kao muzejski djelatnik, spomenuta je izložba u Museum of Fine Arts, u St. Petersburgu, gdje Večenaj bijaše uključen među deset najvršnjih hrvatskih majstora naive. Tom prigodom on je zastupljen s pet remek-djela: *Papa ido s pijaca* (1962), *Pupava Jana* (1962), *Pomrčina Sonca* (1966), *Orgovan f struganki* (1966) te *Mojsija i Crleno morje* (1973). Tekst iz toga monografskog kataloga, u ponešto proširenom izdanju, objavljen je potom u monografiji *Hrvatski muzej naivne umjetnosti*, prvom

vodiču kroz navedenu muzejsku instituciju, što bijaše objavljena potkraj te iste godine.

U povodu autorove 80. godišnjice života, u svibnju 2000, objavio sam u zagrebačkom dnevniku *Vjesniku* esej pod naslovom *Veliki majstor figuracije*, s podnaslovom da je riječ o klasiku hrvatske i svjetske naive te eminentnom predstavniku nove sakralne umjetnosti.

Za monografsku izložbu *Umjetnost Hlebinske škole*, što je otvorena krajem svibnja 2005. u Galeriji Klovićevi dvori, izvršio sam strogo kritički odabir umjetnikovih djela. On je u tom projektu bio zastupljen sljedećim antologijskim slikama: *Đurok, gušavac* (1960), *Kobila na paši* (1961), *Papa ido s pijaca* (1962), *Pupava Jana* (1962), *Kosmato cvetje* (1964), *Mukotrpnji Job* (1965), *Krave voze drva* (1965), *Orgovan f struganki* (1965), *Japa študerajo* (1965), *Dobrota i zloba* (1966), *Pomrčina Sonca* (1966), *Evandelisti na Kalvariji* (1966), *Beg v Egipt* (1967) te *Mojsija i Crleno morje* (1973). Iako tri od 14 navedenih slika u završnici nismo uspjeli posuditi za izložbu, bila je to neprijeporno najvrsnija Večenajeva prezentacija ikad koncipirana i realizirana. Kao većina sudionika tog projekta, i on je imao zasebnu dvoranu, tako da se s jednog mjesta, jednog motrišta, mogao dobiti uvid u svu raznolikost umjetnikove tematike, osebujne stilistike i poetike. Svemu je tomu pogodio i zamračeni prostor te reflektorsko osvjetljavanje svakoga pojedinog eksponata. Uz uobičajeni esejistički zapis i bio-bibliografske podatke, u katalogu sam objavio tada i ekstenzivnu interpretaciju slike *Evandelisti na Kalvariji*.

Vrlo sam ponosan, i na to ću neskromno ukazati, da su u doba mog djelovanja u Hrvatskom muzeju naive umjetnosti, dakle u posljednjih petnaestak godina, za zbirku slika nabavljena, među inim, i četiri kapitalna Večenajeva djela – *Kobila na paši* (1961), *Pupava Jana* (1962), *Evandelisti na Kalvariji* (1966) te *Mojsija i Crleno morje* (1973). To su i slike koje čine okosnicu umjetnikove participacije u stalnom postavu Muzeja.

Dakako, ne spominjem sve te podatke samo da bi se vidjelo od kada, kako i na kojim sam sve projektima bio angažiran u svezi s Večenajevom umjetnošću. Time želim jedino zorno posvjedočiti da sam već od prvog susreta s tim majstorem bio istinski fasciniran magijom njegovih slika, njihovom ljepotom, bajkovitošću, fantazmagoričnošću i dramatikom, te pikturalnom neprispodobivošću. Bijaše to posljedak i sretne okolnosti da sam samo mjesec i pol dana nakon što sam upoznao umjetnika, početkom svibnja 1968, upoznao u Heidelbergu gospođu Lottu Zander, tada još samo pasioniranu kolekcionarku, koja je postala potom uvažena Münchenska galeristica, da bi danas bila vlasnica i voditeljica jednog od najvećih i najrespektabilnijih muzeja naive, art bruta i autsajderske umjetnosti u svijetu, u Bönnigheimu, nedaleko Stuttgarta. U njezinoj je kolekciji i nekolicina

Ivan Večenaj, *Evandelisti na Kalvariji*, 1966.
(izvor: www.hmnu.org)

Večenajevih remek-djela kojima bijah otrpve istinski zadivljen; spominjem samo tri slike: *Papa ido s pijaca* (1962), *Kosmato cvetje* (1964) i *Pomrčina Sonca* (1966). Sva su ta tri stakla bila izložena i na već spomenutoj kritičkoj izložbi Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti pod nazivom *Umjetnost Hlebinske škole*, a prva i treća slika bile su i na izložbi u St. Petersburgu pet godina ranije.

U svih proteklih 45 godina moja fascinacija Večenajevom umjetnošću nije ničim i nikada bila dovedena u sumnju; naprotiv, u svakom novom susretu s tim djelom otkrivao sam svagda nova, sve slojevitija i dublja značenja, pronalazio sve brojnije argumente za opravdanje visoke vrijednosti tog opusa. Zaključno: Ako neka očaranost, ljubav, zanos, fascinacija traju toliko dugo, onda za to moraju postojati duboki i valjani razlozi. A kao jedini mogući odgovor nameće se veličina i snaga Večenajevе umjetnosti.

Navodim još nekoliko prisjećanja. Godine 2000. proveo sam zajedno s Večenajem, Mijom Kovačićem i Josipom Generalićem sedam nezaboravnih dana na putu do Sjedinjenih Američkih Država i nazad, kada smo, preko Pariza, otputovali u St. Petersburg, na Floridu, na otvorenje izložbe *The Fantastical World of Croatian Naive Art*. O tim bih danima mogao posvjedočiti brojnim

zgodama, jer sam tim umjetnicima – i prijateljima – bio tada ne samo vođa puta i prevoditelj nego i *čičerone*. O samoj izložbi, i njezinu svečanom otvorenju, ostavio sam više pisanih svjedočanstva, pa bih za ovu prigodu evocirao samo jedan u biti efemeran ali znakovit detalj, o našem noćnom letu, na povratku u domovinu, od Miamija do Pariza, kada je Večenaj, u trgovini *Duty Free*, nakupovao satove za svoju brojnu unučad. To mi je ostalo duboko usječeno u pamćenje jer, s jedne strane, zorno svjedoči o Večenaju kao čovjeku, brižnom djedu i *pater familiasu*, s druge budi sjećanja na Večenaja kozera, čovjeka sklonog šali, elokventnog, duhovitog i šarmantnog, koji nas je tih dana, a osobito te noći u avionu, u nizu navrata istinski razveseljavao, ponekad do suza. Ta kupnja satova pretvorila se naime u dugotrajni ritual, ne samo po tomu što je svaki član obitelji morao dobiti drugačiji sat, pa je on pomno birao što će kupiti, nego i po načinu kako je kupovao. Stalno je pokušavao ishoditi što povoljniju cijenu, obraćajući se stjuardesi na hrvatskom, štoviše golskom narječju, a ona je, dakako, odgovarala na engleskom. Najkomičnije u svemu bijaše ne samo da su se njih dvoje odlično razumjeli, nego su i sve nas, ostale (su)putnike, dobro zabavili. Nezaboravan bijaše i njihov oproštaj, u Parizu, sljedećeg jutra, neposredno prije našeg napuštanja zrakoplova – uz zagrljaj i prijateljski poljubac. Završno napominjem da je dotična stjuardesa bila najstarija aktivna članica Američkog udruženja stjuarta i stjuardesa, koja je imala tada navršene 84 godine te je bila dakle četiri godine starija od našeg umjetnika.

Godine 2010. kolega Marijan Špoljar inicirao je i organizirao skup u povodu 90. rođendana uvaženog umjetnika. Poziv da se uključim u taj projekt za mene osobno bijaše ne samo velik izazov nego i golemo iskušenje jer sam se pitao: Hoću li uspjeti podastrijeti dovoljno uvjerljivih argumenata kojima opravdam svoju fascinaciju Večenajevom umjetnošću. Za tu sam prigodu sročio duži tekst, koji je godinu dana kasnije objavljen u časopisu *Peristil*. U toj sam studiji spominjao 18 umjetnina, a izdvojeno i detaljnije raspravljao o pet slika: *Papa ido s pijača* (1962), *Pupava Jana* (1962), *Ruške* (1962), *Japa študerajo* (1965) i *Evandelisti na Kalvariji* (1966). Riječ bijaše dakle o slikama različite tematike, gotovo prototipskim rješenjima – od seljačke *genre-scene* povezane s pejzažom, portretnog rješenja u interijeru, mrtve prirode u eksterijeru, klasičnog portretnog rješenja te dramatične sakralne teme s velikim razapetim Kristom. Neskromno ću reći da svaka od tih analiza može uvjerljivo posvjedočiti o autorovoj čudesnoj imaginaciji i njegovim mogućnostima izmišljanja priča, o njegovu natprosječnom talentu, ingenioznim rješenjima te neprispodobivoj pikturalnoj magiji.

Prošle sam godine u *Podravskom zborniku* objavio ekstenzivnu interpretaciju slike *Mojsija i Crleno morje* (1973), koju sam analizirao u kontekstu još nekoliko Večenajevih djela s tematikom iz života toga starozavjetnog proroka. Ističem da

sam se s umjetnikom u nizu prigoda, kada sam pisao o pojedinim njegovim djelima, ne samo svagda konzultirao, nego sam mu i završnu verziju svakog takvog teksta prije tiska prosljedio na uvid. To spominjem s razlogom, kako bih ukazao da te interpretacije nikada nisu bile proizvoljne, bez pokrića.

Završno ću podsjetiti da sam o Ivanu Večenaju kraće raspravljao u još nekoliko prigoda: za katalog izložbe *Die Schule von Hlebine / Sammlung Charlotte Zander*, Museum Zander, Bönningheim 2005, zatim za katalog putujuće izložbe hrvatskih umjetnika naive i japanskog slikara Taizi Harade što je održana 2005. i 2006. godine u Japanu, najposlije u novom vodiču Hrvatskog muzeja naive umjetnosti što je objavljen na engleskom krajem 2011. i potom, na hrvatskom, krajem 2012. godine. Tog sam umjetnika višekratno prizivao i u tekstovima kojima sam popratio izdanja kritika, studija i eseja iz sfere naive Grge Gamulina (1999), Josipa Depola (2001) i Vladimira Malekovića (2008). Sve to svjedoči koliko visoko cijenim i uvažavam djelo Ivana Večenaja.

Nakon što je umjetnik teško obolio krajem listopada 2012, informacije o njegovu zdravstvenom stanju dobivao sam od sina Mladena i njegove obitelji. Desetak dana prije nego što nas je napustio, čuo sam posljednji put Večenajev glas. Nazvao sam da provjerim kako se osjeća, vratio se tada s dugotrajnoga bolničkog liječenja i nadali smo se poboljšanju njegova stanja. Prethodno sam mu otposlao najnovije izdanje našeg Muzeja, knjigu *Hrvatski muzej naive umjetnosti / Vodič kroz muzejsku zbirku / Antologija*, znajući da će ga to obradovati. I doista bijaše tako. Snaha Ankica prislonila mu je telefonsku slušalicu na uho tako da je mogao slušati što govorim – bodrio sam ga da ustraje, govorio što još moramo zajedno učiniti, o kojim bih još slikama želio izdvojeno pisati itd. Tada je izgovorio tri posljednje riječi koje sam čuo od njega, očito s naporom i jedva čujno, ali ipak razgovijetno: “Zdravo Vlado! Hvala.”

***

Ivan Večenaj umro je u bolnici u Koprivnici u srijedu 13. veljače 2013. ujutro. O tomu me promptno, istog dana, obavijestio Marijan Špoljar s upitom želim li – i mogu li – govoriti na pogrebu. Moj odgovor bijaše dakako potvrđan. Na groblju u Goli, u petak 15. veljače, u ime Hrvatskog muzeja naive umjetnosti i svoje osobno, oprostio sam se od velikog umjetnika sljedećim nekrologom:

Opraštamo se od Ivana Večenaja, klasika hrvatske i svjetske naive, te jednoga od najjemenitijih figurativnih slikara moderne sakralne umjetnosti. Usuđujem se konstatirati da mi zapravo nismo još ni dovoljno svjesni šireg značenja i vrijednosti njegova opusa, jer se čitav niz najvrsnijih djela nalazi i nadalje izvan našeg vidokruga, u brojnim privatnim kolekcijama i galerijama Evrope i Amerike. Podsjetimo: Ne može neki opus biti umjetnički relevantan unutar jedne grupacije, pokreta ili nacionalnih okvira, a da ne bude istodobno relevantan u kontekstu

najširih svjetskih događanja.

Kada izričem ovakve visoke vrijednosne ocjene, pomišljam ponajprije na Večenajeve slike sakralne, biblijske tematike, dramatične prizore iz Starog i Novog zavjeta. Umjetnik tu svjedoči o univerzalnom u lokalnom, te o lokalnom u univerzalnom. Podrijetlo tih vizija otkrivamo u pričama koje je slikar slušao još u najranijem djetinjstvu; to su recidivi pučke, kolektivne maštovitosti, u kojoj je sve moguće i gdje ništa ničim nije omeđeno; pritom je sve prebačeno u krajnje individualni i moderni umjetnički izraz. Tradicijski elementi i značenja ustupili su mjesto novoj, vrlo osobnoj simbolici i mistici. Umjetniku je pritom mističnost čak važnija nego sakralnost. Ukratko, kršćanska tematika, te dramatičnost i mirakuloznost, najvažniji su inovativni doprinosi Ivana Večenaja našoj i svjetskoj umjetnosti 20. stoljeća.

Sada, kada stojimo ovdje, pod ovim golskim, prekodravskim beskrajnim nebom i opraštamo se od Ivana Večenaja, naviru nam iz sjećanja slike njegovih brojnih podravskih pejzaža što žive istinskim dahom poezije, prizori podjednako realni i blago halucinantni, često prepuni vedre radosti, slike života što je magično transformiran u poeziju. Umjetnik time svjedoči da nikada nije izgubio neposredni dodir sa životom svoga uskog, domaćeg zavičaja, te predočuje davno uspostavljeni sklad što postoji između Prirode i Čovjeka. Njegova bujna fantazija omogućuje mu da u zimskim pejzažima, prepunim snijega, listaju zelene, crvene i žute šume, pojavljuju se ljubičaste i zelene krave, plavi pijetlovi, umjetnikovi susjedi, stvarni i izmaštani, njihove fizionomije, kretnje i običaji, te visoko nebo i pokatkad kolut Sunca. Sve to uvjerljivo svjedoči o njegovoj čudesnoj imaginaciji i mogućnostima izmišljanja priča, o njegovu natprosječnom talentu i ingenioznim rješenjima. Već je odavna uočeno također kako Večenajeve slike, osim umjetničkih, imaju i veliku dokumentarnu vrijednost – to su vjerodostojna i dojmljiva svjedočanstva o prošlom životu naših ljudi i krajeva.

Opraštamo se od Ivana Večenaja i njegova zemaljskog bića, ali njegov duh, njegove Ljepote, njegove priče, njegova maštovitost i bajkovitost, njegova umjetnost su neusmrtni. To je njegov istinski zalog za vječni život, to je naša današnja utjeha i nada za budućnost. Riječ je o duhu koji je stvorio ovaj čudesni kozmos Ljepota i koji predstavlja pobjedu Života nad Smrću.

Dragi Ivina, u svima nama ovdje okupljenima, kao i u svima koji mogu osjetiti, i koji će moći osjetiti i spoznati Tvoje Ljepote, Ti ćeš živjeti zauvijek. Hvala Ti, dragi Ivina, za sve čime si naše živote oplemenio, učinio vedrijim, ljepšim, sretnijim, humanijim.

(Objavljeno i u Podravskom zborniku 39/13; nakladnik – Muzej grada Koprivnice)